

KRISTEN
LAŠ

LUTKA OD
PORCELANA

Prevela
Dubravka Srečković Divković

■ Laguna ■

Naslov originala

Kristen Loesch

THE PORCELAIN DOLL

Copyright © 2022 by Kristen Loesch

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mojoj porodici

Tako se malo puteva prešlo,
tol'ko se grešaka počinilo.

SERGEJ JESENJIN

PROLOG

U JEDNOM DALEKOM CARSTVU, U JEDNOJ DAVNOJ ZEMLJI, živela devojčica koja je skroz-naskroz ličila na svoju lutku od porcelana. Ista riđastozlatna kosa. Iste sinje oči. I sama devojčicina majka jedva ih je razlikovala. Ali nikad nije ni bilo potrebe da ih razlikuje, pošto se devojčica nije odvajala od lutke kako bi je sačuvala od grabljivih prstiju svoje mnogobrojne, mnogobrojne braće i sestara.

Ta porodica je živela u zagasitoružičastoj kući kraj reke, a uveče su deca volela da se okupe oko stare peći i slušaju majku kako priča priče. Priče o još daljim carstvima i još davnijim zemljama, gde su carevi i carice živeli u dvorcima; priče o tome kako su ti dvorci završili srušeni u crno-crcnato more. Mnogobrojna, mnogobrojna braća i sestre utonuli bi u san uz te priče, pa bi onda majka uzela devojčicu i lutku sebi na krilo i pričala priče o devojčicinom ocu. On je imao istu riđastozlatnu kosu, iste sinje oči, u jednom drugom dalekom carstvu, u jednoj drugoj davnoj zemlji.

Ali jedne noći posle večere, dok je peć tiho bubonjila, i samovar pevao, i majka govorila, i deca slušala, ispred kuće su se začuli koraci. *Tup-tup-tup.*

Usledilo je kucanje u zagasitoružičasta vrata. *Kuc-kuc-kuc.*

A onda muški glas, koji nije bio baš nijedne boje. *Otvaraj, otvaraj, otvaraj!*

Majka je otvorila vrata. Pred njima su stajala dva muškarca, obojica s puškama.

„Poći ćeš s nama“, kazali su majci.

Majka je pognula glavu da je deca ne vide kako plače. Ali samovar je prestao da peva, peć je prestala da bubonji i priča je ostala nedopričana, a mnogobrojna, mnogobrojna braća i sestre u tišini su čuli kako majčine suze padaju po tlu. Potrčali su da zaustave te muškarce.

Stoj-stoj-stoj!

Bum-bum-bum.

Braća i sestre pali su kao majčine suze. Tela su im počivala tiho i mirno kao lutka koju je držala devojčica.

„Je li ono još jedno?“, upitao je prvi muškarac drugoga pokazujući ka devojčici, koja je ostala kraj peći.

„To su samo lutke“, odgovorio je drugi muškarac prvome.

Majku su povelj sa sobom. Koraci su počeli da tihnu. *Tup-tup-tu...* Majčini krici zvučali su daleko i davno. *Ne, ne, ne...* Devojčica je opet prodisala. *Udah, izdah, udah.* Ustala je, s lutkom pod rukom, i pošla po krvavocrvenom podu, preko krvavocrvene braće i sestara, izašla na krvavocrvena vrata, iz krvavocrvene kuće, nastavila sve do krvavocrvene reke. Zaboravila je da opere krvavocrvene ruke.

Iz straha od tih muškaraca, devojčica nije ostala kraj reke, niti je ostala u toj zemlji. Iz straha od tih muškaraca, kroz sve godine svog života, na svim svojim putovanjima, nosila je svoju lutku. Ali nosila ju je predugo, toliko dugo da ni sama više nije umela da razlikuje sebe od lutke. Toliko dugo da nije bila sigurna da li je uopšte više devojčica; da li je ona ta koja je stvarno živa.

PRVI DEO

PRVO POGLAVLJE

Rouzi

London, jun 1991.

ČOVEK KOG SAM DOŠLA DA GLEDAM I SLUŠAM STAR JE GOTOVO čitav vek. Belokos i mršav, sa pukim nagoveštajem nekadašnje mladalačke naočitosti kao u filmske zvezde, sedi sam na pozornici i dobuje prstima po kolenima. Glava mu je zabačena dok strogim pogledom obuhvata publiku, zakasnele posetioce koji nezgrapno stoje u prolazima, sa snebivljivim osmesima. Mladi par koji je doveo decu, malecku devojčicu što klata nogama i starijeg dečaka, ozbiljnog i nepomičnog. Mene.

Kada se dva neznanca pogledaju u oči sa dva kraja prostorije pune ljudi, obično će jedan skrenuti pogled u stranu, ali ne skrećemo ga ni on ni ja.

Aleksej Ivanov će večeras čitati odlomke iz svojih memoara, tanke knjige crvenih korica koja stoji na stolu kraj njegove stolice. Dosad sam ih već toliko puta pročitala da bih mogla da izgovaram naporedo s njim: *Brdska padina iščezava sa vidika, a i glasovi tihnu u daljini... mi smo poput otpadnikâ, plutamo na usamljenom komadu olupine što plovi u more i ostavljamo za sobom sve što nas je povezivalo s čovečanstvom...*

Aleksej ustaje. „Hvala vam svima što ste došli“, kaže, sa naglaskom oštrim poput sečiva noža. „Dakle, počinjem.“

Poslednji boljševik je bilans godina koje je proveo na Staljinovom Belomorsko-baltičkom kanalu, napisan u formi kratkih pripovedaka da ljudi ne bi zaboravili da dišu dok ga čitaju. Danas je Aleksej odabrao priču o ekspediciji jednog radnog odreda, unapred osuđenoj na neuspeh, pohodu kroz sumornu zimsku divljinu da bi se napravio put kojim niko nikada neće prolaziti. Rupe koje su zatvorenici kopali bile su za njih same. To će im biti jedini grob...

Šake su mi znojave i teške, a nožni prsti počinju da trnu u čizmama. Sredovečni čovek koji sedi do mene priteže kaput, dok je pravo preda mnom ona devojčica prestala da klati nogama i ispravila je leđa isto kao njen stariji brat.

U toj sali za predavanja, punoj ljudi, Aleksej Ivanov je ugasio svaki zvuk.

Stiže do kraja priče i zatvara knjigu. „Na raspolaganju sam za vaša pitanja“, oglašava.

Čuje se tiho struganje stopala po podu. Negde pozadi neko kašlje, počinje da kenjka beba. Majka je hitro utišava. Upravo dok se Aleksej sprema da opet sedne u svoju stolicu, čovek do mene iznenadno diže ruku.

Aleksej se osmehuje od uva do uva i pokretom ruke daje mu znak. „Samo napred.“

„Moje pitanje je malčice lično“, kaže moj sused, sa izrazitim škotskim naglaskom. Meškolji se na sedištu. „Nadam se da vam to nije neprijatno...“

„Izvolite.“

„Ove memoare ste posvetili osobi koju nazivate samo imenom Kukolka. Da li biste kojim slučajem bili raspoloženi da nam poverite ko je zapravo ta osoba?“

Osmeh nestaje sa lica Alekseja Ivanova. Bez njega više ne liči na slavnog pisca i disidenta, znamenitog istoričara. Samo je starac, poguren pod bremenom života dugog devet i više decenija. Još jednom preleće pogledom po sali, baš u trenutku kad ona beba, tamo negde, ispušta još jedan uplašeni plačni krik.

Aleksejev pogled ponovo se zaustavlja na meni na pola sekunde pre nego što će produžiti put.

„Njeno ime nikad ne izgovaram naglas“, kaže on. „A kad bih ga izgovorio, tad bih ga viknuo.“

Izašla sam iz svog reda i zaputila se ka pozornici. Publika se proređuje, ali Aleksej se i dalje rukuje s ljudima, ćaska sa organizatorima. Čitala sam sve što je napisao, uglavnom sedeći pogrbljena nad knjigom u čitaonici Bodlijeve biblioteke, i evo ovo je efekat tih memljivih sati, te čiste tišine: koliko god izgledao kao ljudsko biće, Aleksej Ivanov je za mene postao bezmalo mitska ličnost. Legenda.

„Dobar dan, izvol'te“, kaže okrećući se ka meni. Osmeh mu sija kao snop svetlosti iz baterijske lampe.

„Neizmerno sam uživala u vašem čitanju, gospodine Ivanove“, odgovaram pošto mi se povratio glas. Možda *uživala* nije prava reč, ali on klima glavom. „Vaša priča je pravo nadahnuće.“

Unapred sam planirala da to izgovorim, ali tek pošto sam to uradila, shvatam u kojoj meri zaista tako i mislim.

„Hvala“, kaže on.

„Zovem se Rouzmeri Vajt. Rouzi. Videla sam vaš oglas u Oksfordu. Tamo sam na postdiplomskim studijama.“ Nakašljam se. „Tražite asistenta za istraživanje, za ovo leto?“

„Tražim“, ljubazno uzvraća on. „Nekog ko bi mogao sa mnom u Moskvu.“

Opuštam ruku kojom sam stegla torbu. „Zainteresovana sam da se prijavim, ukoliko ponuda još važi.“

„I te kako važi.“

„Nemam mnogo iskustva na vašem polju rada, ali tečno govorim ruski i engleski...“

„Biću u Oksfordu u četvrtak“, kaže on. „Kako bi bilo da se vidimo? Rado ću ispričati nešto više o tome.“

„Savršeno, hvala. Jedino je problem u tome što sutra putujem u Jorkšir da obiđem babu mog verenika. Živi sama. Obilazimo je jednom mesečno.“ Nisam sigurna zašto prospipam takve informacije. „Vraćam se tek za vikend.“

„Onda za vikend“, kaže on. Glas mu je blag. Okružuju nas samo ljudi koji razgovaraju i šale se, prijatan žamor, ali nešto u Aleksejevim očima iznenadno budi u meni potrebu da se priprelim za ujede ledenog vetra. Možda mi je još isuviše svež u glavi odlomak koji je upravo pročitao, detaljni opisi Belog mora, onih pustih puteva, onih dugih zima. Možda jedino to ljudi uvek i vide kad pogledaju u njega.

Dok sam stigla u majčin stan, već je prošlo vreme kad obično leže, ali iz njene sobe dopire neki zvuk, tiho ječanje.

Kucam u vrata. „Mama? Budna si?“

Još jedan poluprigušen zvuk.

Otvaram vrata. Mamina soba je prljava i sumračna, a mama u savršenom skladu s njom. Neokupana, nepomična, sedi u krevetu mlitavo zavaljena u jastuke, a opori miris votke izbija iz nje u talasima. Svratim da je obiđem najmanje jednom mesečno, ostanem kod nje noć-dve, ovde u Londonu. U poslednje vreme češće joj dolazim, ali reklo bi se da me, štaviše, sve slabije prepoznaje. Mama je nastavljala s pićem i kad su joj govorili da će je jetra izdati, da je izdaje, da ju je izdala. Upravo je pijana.

„Bila sam na jednoj književnoj večeri“, kažem. „Mene si čekala?“

Pogled njenih požutelih očiju leti po sobi i pronalazi me pravo pred njom.

„E pa, onda laku noć.“ Uspravljam dozatore s lekovima na njenom noćnom stočiću i brišem šake o pantalone. „Hoćeš da te budim ujutru?“ Čekam. „Polazim rano u Jork, sećaš se?“

Uvlači suvonjave obraze i kreće da se hvata za čaršave kao za oslonac. Želi da priđem bliže. Oprezno sedam na donji deo kreveta.

„Raisa“, mumla ona.

Raisa. Ime koje sam dobila po rođenju. Ali sad više stvara utisak nekog materijalnog predmeta koji sam ostavila u Rusiji, zajedno sa odećom, knjigama, svime ostalim što je činilo mene, *mene*. Njime me zove jedino moja majka.

Kad ona bude umrla, odneće ga sa sobom.

„Znam šta planiraš.“ Diše iskidano.

„Ne znam šta pričaš.“

„Znaš ti, znaš.“ Prikovala je pogled za moje oči, ali ne uspeva da ga zadrži tu. „Pokušavaš da odeš u Moskvu.“

„Odakle...“

„Čula sam te kad si razgovarala telefonom sa ambasadom. Zašto te stalno odbijaju? Je li zbog onog što studiraš?“ Pokušava da se nasmeje. „Nadam se da te nikad neće ni pustiti.“

„Odbijaju me zbog zbrke koju si ti napravila s dokumentima kad smo se ovamo doselile“, nakostrešeno odvracam. „Oduvek sam želela da odem samo jednom, da je vidim. Smatrala sam da je nabolje da to uradim pre nego što se venčam s Ričardom. Da prebrodim.“

„Lažeš, Raisočka. Hoćeš da potražiš tog čoveka.“

Sigurno je pijanija nego ikada dosad, čim pominje *tog čoveka*. Pre četrnaest godina, dok nas je dotrajali *Aeroflotov* mlaznjak uznosio u tamnogrimizno nebo nad gradom, usmeren ka Londonu, odvažila sam se da je upitam za njega. Mama je samo zurila pravo preda se. To je bio njen odgovor: nije bilo nikakvog *tog čoveka*. Sanjala sam to. Možda sam i sve ostalo sanjala.

„Ako sada odeš, neću biti ovde kad se budeš vratila“, kaže.

„Mama, molim te, ne pričaj tako. I kad bi nam samo dozvolila...“

„Misliš, kad bih dozvolila *njemu*. Njemu, s njegovim besprekornim novcem. Misli da je nešto bolji od mene.“

„Šta? Pričaš o Ričardu? Ričard ne misli...“

„Lutke.“ Zenice joj se šire. „Šta planiraš s mojim lutkama, ako smem da pitam, posle moje smrti?“

Otvaram usta, pa ih naglo zatvaram. Sada iz nje definitivno progovara votka. Lutke? Nikada ni na tren nisam razmišljala o tome šta ću s njenom kolekcijom starih lutaka od biskvit-porcelana. One su kao vojska neumrlih mrtvacu, sa tim krutim licima, slepim očima. Sreća te ih drži na polici u dnevnoj sobi, inače bi upravo bile svedoci ovog razgovora. Moje nesigurnosti.

Kad popije neku, mama često zasedne i priča s njima.

„Ne znam“, kažem, ali ona je već zakunjala.

Pola osam je ujutru, mama još spava. Lice joj je mokro od znoja, ali tako je opuštena, tako spokojna da bi istovetno izgledala i da je umrla preko noći. Opipavam joj ruku iznad šake da proverim puls, jedva primetan poput izbledele fleke, a onda se pružam ka noćnom stočiću da joj namestim dozatore – uvek ih obori dok naslepo traži rukom oko sebe nešto iz čega bi nategla piće – ali površina stočića je raščišćena. Nema kutija. Nema ni zgužvanih računa, i nema flaša. Sve što tu sada počiva jeste jedan notes kožnih korica.

Otvoren je na stranici koja je žuta kao moja majka.

Odjednom osećam nespokoj dok se naginjem nad njega. Pisana ćirilična slova su gusta, nečitljiva škrabotina. Pisana slova nimalo ne liče na štampani slog objavljivanih ruskih knjiga i uličnih natpisa. Uspevam da rastumačim prve redove:

Napomena čitaocu

Ove priče ne treba čitati po redu

„Raisa?“

„Mama“, izgovaram trgavši se. „Samo sam gledala... šta je ovo? Zapisivala si svoje priče?“

Grabi prstima ka meni i ja je hvatam za šaku.

„To sam...“ Nešto, možda žuč iz jetre, tako je nadošlo u majčinom grlu da joj preseca glas. „To sam ja... za tebe, Raisočka. Ponesi sa sobom. Pročitaj, molim te. Obećaj mi.“

„Obećavam. Daj da ti donesem vode, mama.“ Pokušavam da se otrgnem, ali sad ona mene drži za šaku. Imam utisak da mi je dlan, tako priljubljen uz njenu kožu, postao lepljiv.

„Žao... žao mi je...“

I sama želim da kažem da mi je žao. Žao mi je što sam ja ta koja je završila ovde s njom. Žao mi je što nije bila u stanju da za sobom ostavi *mene*, jer da me je ostavila, možda bi uspela da ostavi za sobom i *tog čoveka*. Ali previše sam se uvežbala da ništa ne izgovaram naglas. To sam naučila baš od mame. Više ne mogu da se odučim. Sve što je ikada ostalo neizrečeno lebdi u vazduhu između nas, otužno kao zadah raspadanja što se širi iz tog čudnog, malog notesa.

A možda i iz onog što je preostalo od moje majke.

„Obećaj“, ponavlja.

„Obećavam.“

„Volim te, sunašce.“ Oči joj se sklapaju, vide se samo prezi. „Spava mi se...“

„Mama...?“

Pušta mi ruku, i dalje mrmoreći sebi u bradu.

Dok voz polazi sa King krosa, prislanjam čelo uz staklo. Ričard je već u Jorku. Predstoji mi solidna vožnja do mesta gde živi njegova baba, do seoske kuće koja počiva, ili lebdi, u ništavilu severnih močvarišta. Tu ćemo se Ričard i ja venčati na jesen. Mama nikad nije tamo bila, ali bi je oduševilo kako taj kraj jednog dana izgleda burno i gnevno, a već sledećeg je ljubak, razbarušen od vetra. Kao neki predeo iz njenih priča.

Sad mi je njen notes u torbi. Održaću obećanje. Ali njene priče sam uvek mrzela.

One su jedino kod nje što ne postaje umrtvljenije, već čak životnije kad cugne. Čudnovate male vinjete, bajke u minijaturi, često s prislenkom noćne more. Sve počinju nekom varijantom njenog omiljenog uvoda: *Daleko i davno*. Taj uvod nije slučajnost. Moja majka najvećim delom i jeste daleko i davno.

* * *

Dok nam Šarlota pokazuje gde će biti postavljeni muzičari i opominje nas pomalo nabusito da ne zalazimo ni blizu njenog ružičnjaka, oko nas promiče nalet hladnog vazduha. Kroz telo mi prolazi drhtaj, a Ričardova baba me načas posmatra, uz podjednako hladan osmeh.

„To ti ne odgovara?“, pita.

„Ne, ne... divno je.“

Ričard smiče kaput i ogrče me njime. Bližimo se kući sa zadnje strane. Šarlotin pas, neka terijerska podvrsta visoka do gležnja, kevdce kraj vrata i đipa na sve četiri kao kakva mehanička igračka. Šarlotine usne su stisnute. Njen pas se obično može zateći kako leži na svojim jastučićima u dnevnoj sobi i njuška posudu s poslasticama. Nije pas koji će se smišljeno iskrasti napolje. Nije čak ni ono što bi većina ljudi nazvala psom.

„Da mu nisi kradom dao malo kafe?“, pitam Ričarda u šali.
„Ili malo...“

Belog luka.

Vazduh je prožet mirisom belog luka, koji se na tom žu-strom vetru rasprostire dalje nego što bi se možda inače rasprostirao. Načas sam se zabrinula da nije iz *mene*, budući da sam upravo provela nedelju dana kod majke, a mama stavlja beli luk u sve što konzumira. Možda čak i u piće. U pubertetu sam znala pakosno da prokomentarišem: *Je li to bila neka nestašica belog luka u tvom detinjstvu?* A ona se na to nasmeje kao da sam ja duhovita, a ne kao da je ona naljoskana.

Nije mi cilj bio da budem duhovita.

„Ro? Dobro ti je?“, pita Ričard.

„Da nije od ruža?“, ispituje Šarlota. „Miris im je sad na vrhuncu.“

„Mislim da mi je samo hladno.“

Pas i dalje zavija, a sada već zvuči psihotično.

„Ja ne znam šta je njega spopalo.“ Šarlota spušta šaku na broj prikačen za rever. „Hoćeš da prođeš okolo i da uđeš spre-da, Riči? Možda je neko svratio.“

Tonem dublje u Ričardov kaput. Neko već jeste tu, baš *tu* kod zadnjeg ulaza. Gost koji je razbudio psa-pacolovca iz jutarnjeg dremeža; koji nas je verovatno posmatrao kako besciljno švrljamo Šarlotinim vrtom. Gost koji je često *tu* i u Oksfordu.

Zoja.

Ričard odlazi. Pas se umiruje, deluje zadovoljno što je svo-jom galamom preneo poruku.

„Imam osećaj da ti danas nisu sve kože na broju, Rouzi“, kaže Šarlota. „Nešto mi ne ličiš sasvim na sebe.“ Cokće.

Taj zvuk je sve što ona misli o meni, sažet u jedan slog. Ne znam da li je zamišljala da će njeno najdraže unuče završiti s nekim poput mene, ali verovatno računa da je moglo biti i gore. C, c.

Još jedno c upućeno meni zato što nisam smesta odgovorila. Pokušavam da joj se osmehnem, ali ona ne pokušava to isto zauzvrat. Šta želi, izvinjenje što ne ličim na sebe? Ko je ta Rouzi što liči na sebe? Rouzi kojoj nije uvek ime bilo Rouzi? Ponekad iz Šarlote problesne nešto zbog čega se zapitam ne podozreva li da u mojoj životnoj priči nešto ne štima. Ali nisam se ja nego ona povukla u osamljeni život udovice koja gaji ruže, daleko od svih koje zna, od svog bivšeg bračnog života. Možda i u njenoj priči nešto ne štima.

„Zbog moje majke. Nije... nije joj dobro“, kažem.

Šarlota se uspravlja koliko je visoka. „Da, naravno. Reče mi Ričard. Baš teško i strašno za vašu porodicu. Je li ti majka pobožna?“

„Ona ima... svoja viđenja“, odgovaram. „Veruje u dušu.“

Mama je svojevremeno bila rešena da i mene i Zoju natera da poverujemo u dušu. Pokušavala je da nas pobedi upornošću, iz večeri u večer, sedeći kraj naše postelje i gladeći onu svoju najdražu spavaćicu, jedino što u poslednje vreme i nosi.

Pojedine njene tvrdnje o ljudskoj duši bivale su propraćene čvrsto utemeljenim moralnim poukama. Druge su bile zbrkana mešavina morbidnih praznoverica, nešto što bi možda bilo u opticaju među đacima na igralištu.

U to doba nisam verovala ni u šta od toga.

Pas sada ćuti kao zaliven.

„Nema nikog“, izveštava Ričard vraćajući se polako ka nama. „Hoćemo li da uđemo?“

Šarlota se saginje sa zadivljujućom gipkošću i uzima svog psa u ruke. Rep mu bije po njenoj podlaktici kao klatno metro-noma. Pre nego što sam stigla da pođem za njima, ponovo vetar kraj mene nanosi miris belog luka, sada izmešan s mirisom votke. Snažno delotvorna kombinacija.

Ona kombinacija koja izbija iz mame kao radijacija.

Doručak mi se premeće u želucu, preti da će krenuti naviše. Po maminom folklornom predanju, postoji samo jedno neprikosnoveno pravilo: posle smrti duša mora obići sva mesta na kojima je za života zgrešila.

Nije li Zoja grešila svuda drugde izuzev ovde, tik iza mene?

Kasno te večeri pozvao me je iz Londona mamin sused. Mama je umrla. Odneo joj je namirnice iz prodavnice kao i obično i prosto je znao, kaže. Poželela sam da ga zamolim da još jednom proveri, jer se mama već nekoliko godina mogla smatrati mrtvom, ali uzdržala sam se. Zavukla sam se u krevet i razmišljala o toj majušnoj kući zatrpanoj bršljanom i o močvarištima svuda oko nje, divljim i pustim, što se rasprostiru na sve strane, i stižu niotkuda, i nikom ne pripadaju.

Zaglibljena. Odglibljena. Oslobođena.

Po povratku u London nije bilo nikakve sahrane, nikakve ceremonije izuzev kremacije. Mama nije imala prijatelje. Nije poznavala nikog ko nije bio plaćen da je poznaje. Pepeo sam

ponela sa sobom u bezličnoj urni i odbila Ričardovu ponudu da ostane i pomogne.

Samo ću se još jedan dan zadržati, rekla sam, jer za vikend moram da budem u Oksfordu.

Pokušavam da sredim njen stan. Krećem od kuhinje, od groznih tegli s turšijom koju je sama ostavljala, mada nikad nisam videla da je ijednu dotakla. Posle kuhinje oprobavam se s dnevnom sobom, ali staklene oči lutaka prate me svuda kao da samo čekaju da okrenem leđa – pa zato odlučujem da se s njima uhvatim ukoštac sledećeg puta i umesto toga otvaram sve prozore, da pustim napolje bar deo tog ustajalog vazduha prožetog votkom. Da pustim napolje maminu dušu.

Naprосто pojma nemam šta ću sa svime time što je ostalo. Da li urnu da smestim na neko bezbedno mesto? Ili da je izložim?

Kad bih htela da raspem mamin pepeo, to bi trebalo da uradim sa pozornice Boljšog teatra, po glavama muzičara, dok iz svake lože odzvanja *bravo*. Mama je bila horistkinja baletskog ansambla pre nego što se udala – pre nego što smo došle na svet sestra i ja, uništivši joj svaku nadu da će biti unapređena u primabalerinu – a verovatno se oduvek nadala da će umreti na pozornici, usred plijea. Zoja i ja smo znale da je začikujemo dok ujutru vežba. Kršile smo se i saplitale pokušavajući da i same izvedemo *en pointe** zajedno s njom.

Katerina Balerina.

Kasnije sam svratila da se vidim sa izvršiocem njenog testamenta. Ima moderno skockanu kancelariju i saosećajan osmeh. Saopštava da je majka stan ostavila meni. Sada je moj. To ne može da bude, uzvraćam, trudeći se da mu dokažem. Ričard i ja smo joj plaćali stanarinu. Slali smo joj ček na svaka tri meseca.

U glavi mi se javlja slika čekova uskladištenih za kasnije, ukiseljenih u teglama.

* Stoj na prstima. (Prim. prev.)

Izvršilac me sažaljeva. Osećam mu to u glasu. Ima otmen naglasak, kao Ričardov, onaj kojim bi mogao staklo da šmirglaš. Može da mi pokaže vlasnički list, kaže on. Ketrin Vajt, vlasnica nekretnine. Na trenutak razmišljam: aha, pa u tome je stvar. Pomešao ju je s nekom drugom osobom. Moja majka se nije zvala Ketrin Vajt. Zvala se Jekaterina Simonova. *Katerina Balerina*.

Ričard stoji na kiši bez kišobrana, sa šalom svog koledža oko vrata, ruku nabijenih u džepove pantalona. Izlazim iz vagona i posmatram ispod oka tamno nebo, uštirkano i ravno nad čitavim Oksfordom. Jedna kišna kap pada mi na trepavice. Nekada sam se pitala nije li mama izabrala Englesku baš zato što je tako bezbojna. Zato što nije želela zemlju koja će biti u stanju da se nadmeće s njenim nekadašnjim životom.

Ovlašno me ljubi u usta. „Baš si se brzo vratila.“

„Nisam mogla da izdržim tamo više ni sekunde“, odgovaram. „Neki drugi put ću srediti sve ostalo.“

„Da odemo i nešto pojedemo?“

U restorančiću sumnjivog izgleda na uglu ulice, ljuštim sa sebe kisele, mokre slojeve i drhtim. Ričard mi zajmi svoj šal, koji miriše na njega, na drvo, pepeo i heres.

„Kako se osećaš?“, pita pošto je najzad stiglo jelo.

„Dobro sam. Časna reč.“ Zarivam viljušku u gnjecavu planinu graška. Ričardova majka je pre pet godina umrla profinjeno uz čaj u *Fortnamu i Mejsonu*, kao žrtva moždane aneurizme. Maltene se s mukom borim protiv ljubomore, budući da je moja mama propadala gotovo punu deceniju.

Ponekad se činilo da će živeti večno, na taj način.

„Da li se nešto dešavalo ovde?“, pitam polupunih usta.

„Ne bogzna šta. Tata je juče zvao, pita da li sam već jednom završio“, odgovara on. Ričardovom ocu je, reklo bi se, smešno što njegov sin sprema doktorat iz klasične književnosti, kao da će morati najpre da ispere organizam od toga da bi mogao po

skraćenom postupku da postane trgovac u Sitiju, ili čime se već muškarci u njihovoj porodici po običaju bave. „Još se sekira što su Henri i Olivija raskinuli“, dodaje Ričard, a to se odnosi na njegovog starijeg brata i bratovljevu davnašnju, ako ne i vajakadašnju devojkicu. „Nisam mu rekao da mi je Henri kazao za svoj plan da napusti posao i na leto otputuje u Evropu.“

„Da, kad smo već kod leta.“ Gutam knedlu. „Razmišljam da se prijavim za jedan kratkoročan projekat u Moskvi.“

Obrve mu se izdižu. „Znam da si želela da tamo provedeš neko vreme, ali... jesi li sigurna? Jesi li razgovarala s Vindlom?“

„Znaš kakav je on. Nadoknadiću kad se budem vratila. Njemu je svejedno.“

„Što bi bilo lepo da je i mom mentoru svejedno!“

„Najlepše je kad su ravnodušni.“

Ričard se smejućka. „Ali vraćaš li se za naše venčanje?“, kaže, napola u šali. Još ne zvuči sasvim uvređeno, no Ričard se retko i vređa. Njegova čvrstina, njegova postojanost i njegova *nepromenljivost* upravo su ono zbog čega mi je, pre svega, i postao drag. U Ričardovom svetu ljudi umiru uredno, od nevidljivih moždanih aneurizmi. Ne uništavaju sami sebe. U Ričardovom svetu je štaviše šok ako nekome simpatija iz detinjstva ne bude i ljubav do kraja života.

„Ne budi blesav.“ Grašak ima ukus usitnjene gume. Možda sam odnekud i znala da mama neće biti na našem venčanju tada kad smo ugovorili datum. Možda sam ga smišljeno izmakla izvan njenog domašaja, pomišljajući da bi samo stigla sa zakašnjenjem, crvena kao trešnja, i da bi tokom ceremonije krenula da hrče, ruku i nogu zabačenih preko stolica drugih gostiju, smuljana na sopstvenoj stolici kao kuhinjska krpa.

Da bi i tada bila u svojoj spavaćici.

„Svakako će mi trebati malo više vremena u Moskvi“, dodajem. „Znaš na šta mislim. Da obavestim prijatelje i rodbinu o mami. Blage veze nemam šta ljudi obično rade kad neko umre. Ali ljudi obično imaju *druge ljude*.“

Tovarim u usta još graška.

„Za koga je to što ćeš raditi?“, pita Ričard. „U Moskvi ima neki vrlo slavan univerzitet, je li tako, zaboravio sam kako se zove...“

„Lomonosovljevi. Samo se nosim idejom, stvarno.“

Ričard spušta pogled na sopstveni tanjir, u kom je nešto što je u prošlom životu moglo biti i pastirska pita. Vidim ga kako pokušava da savlada to jelo napadajući ga po icicama. Gurka po tanjiru grumen pite i nakašlja se. „A što ti se ne bih i ja pridružio?“

„Upravo si krenuo s pisanjem.“ Grašak mi počiva u želucu kao olovo. „Prezauzet si. A možda je i meni... ne znam. Potrebno mi je da malo pobegnem odavde.“

„I to je sve?“

„To je sve.“ Kad bi Ričard uspeo da izdrži samo još neki mesec, nikad više ne bismo morali da razgovaramo o mami niti o Rusiji. Bio bi to nemi dodatak mojim bračnim zavetima: *Da volim. Da čuvam. Da budem Rouzi i nikad više Raisa, nikad.*

„E pa, nedostajaceš mi.“ Možda zato što se osetio kao krivac, dodaje: „Razumem te. Ti i Kejt ste toliko dugo imale samo jedna drugu, vas dve.“

Nas dve. U pravu je. Dakle, zašto uvek imam utisak da sam u toj jednoj noći u Moskvi izgubila čitavu porodicu? I kao da je tamo bila prolivena i mamina krv, po čitavom podu naše dnevne sobe? Ili makar ona krv koja je za nju značila život, jer nikada više nije se bavila baletom otkako smo otišle iz sovjetske Rusije. Dezertirale, rekli bi neki, ali mi nismo dezertirale. Mi smo umakle. Mi smo *pobegle*.

Jeka zvonâ iz zvonika obližnje kapele sablastan je zvuk. U Oksfordu zvona zvone vekovima. Neretko se tako otegnu i moje noći.

Ričard se kraj mene meškolji, ali ja se ne mičem. Godinama patim od nesаницe i često su to upravo trenuci kad se osećam

najbudnijom. Moj otac bi to razumeo. On je često radio kasno noću, ocenjavao učeničke zadatke, rešavao probleme. Mama je krivila njegov matematičarski duh. *Nije dobro da čoveku kroz glavu protiču brojevi*, govorila je, *zato što njima nema kraja*.

Ali ako meni brojevi ne daju da spavam, ti brojevi ne idu mnogo visoko.

Jedan, dva.

Ove noći razmišljam o Alekseju Ivanovu, kog ću upoznati sutra, i o tome koliko imamo zajedničkog on i ja. *Poslednji boljševik* je objavljen u Evropi krajem sedamdesetih i smesta je zabranjen u Rusiji, što ga je prinudilo da radi sopstvene bezbednosti ode u inostranstvo. Ali u SSSR-u su se nebrojene stvari promenile od osamdeset pete naovamo, za vreme vlasti Mihaila Gorbačova. Reklo bi se da je svršeno sa erom političke represije. Aleksejevi memoari su prošle godine objavljeni u njegovoj domovini. Sovjetska vlast mu se umiljava i čak su mu ponudili da ponovo dobije državljanstvo.

Mogla bih mu reći: *Pa eto, kao što vidite, nečemu je morao doći kraj da bih se vratila i ja*.

U mom slučaju to je bila mama.

Ričard odiže glavu sa jastuka, sneno trepće. Navikao je na ovo, da me vidi potpuno budnu, nalik sovi, u tami. Pre nego što sam stigla išta da izgovorim, ljubi me u obraz, meko poput paperja. Ričardov dodir uvek je nežan, uvek nesebičan: *Ovde si sigurna*, poručuje mi, na svoj način, i ubrzo sva razmišljanja o mami i Rusiji blede i nestaju u senkama.

Nešto kasnije zvona iznova oglašavaju pun sat. Trudim se da zaspim lica zagnjurenog u jastuk. Ričard neće biti tamo, u Moskvi. Biće samo senke.

Aleksejev odabrani kafe prijatno je mali i prigušeno osvetljen, a uglavnom u njega dolaze zaposlenici univerziteta i studenti. Ta opuštena atmosfera ide uz Alekseja. Reklo bi se da s lakoćom

obavlja većinu radnji, zavaljuje se u naslon stolice, čvrka kartončić svoje čajne kesice, gleda svaki čas ka zastakljenom uličnom zidu kafea. Pušta da razgovor zapne.

Što je on ćutljiviji i naizgled opušteniji, to se ja više uzrujavam, kao da hoću da nadoknadim.

„Volela bih da čujem nešto o tom vašem novom projektu, gospodine Ivanove.“ Obuhvatam šolju šakama. „Znam da nemam osnove iz te oblasti, ali brzo učim i puna sam volje. Za ovih mesec dana pročitala sam za uvod gomilu literature...“

„Zašto?“, pita on.

„Oprostite?“

„Potražio sam podatke o tebi. Na prvoj si godini doktorskih studija na Matematičkom institutu“, kaže. „Oblast kriptografije, koliko shvatam. Provaljivanja šifara. To me podseća na Blečli park*. Vrlo uzbudljivo. Zašto si se sad okrenula ruskoj istoriji?“

Nameravala sam da bezočno slažem, ali učinilo mi se da bi me prozreo. Moraću okolišno.

„Rodila sam se u Moskvi“, odgovaram. „Upravo mi je umrla majka. Iskreno, to me je nateralo da iznova promislim o mnogim stvarima. Želim da upoznam svoju kulturu i istoriju. Svoju baštinu.“

Daje mi nekoliko sekundi da to dodatno razjasnim, ali pošto ništa ne razjašnjavam, samo klima glavom. Pretpostavljam da je čitavog života bio okružen ljudima koji nisu želeli da poveravaju drugima duge istorijate svojih prošlosti. Bezmalobolno imam želju da ga upitam: kako je to kad se prošlost ne samo poveri drugima već se štaviše *razglašava*? Kako je kad se odgovara na pitanja pune sale ljudi?

„Dobro. Dakle, da budem iskren, ne bi škodilo da zauzmem za trun drugačiji ugao“, kaže Aleksej. „Zato što se predstojeći zadatak veoma razlikuje od mog uobičajenog posla. Pokušavam

* Kuća u kojoj je u vreme Drugog svetskog rata bilo sedište službe za dešifrovanje. (Prim. prev.)

da nađem jednu ženu koju sam nekada znao. To je to. To je projekat. Samo ćemo morati da utvrdimo hoću li imati dovoljno vremena. Ne slobodnog vremena“, dodaje uz smeh na svoj račun. „Već prosto vremena.“

Gledam u svoj čaj, dozvoljavam pari da mi peče kapke. Mama je upravo umrla u pedeset četvrtoj godini. Otac mi je umro u četrdeset petoj.

Zoja je umrla u šesnaestoj.

Aleksej hvata klonuli kartončić svoje kesice s čajem, vadi kesicu, potom je pušta da opet klizne unutra.

„Nestala je pre dosta godina“, nastavlja. „Rado zamišljam da je završila negde na selu. Volela je zemlju. Govorila je kako bi mogla u nju da uroni, u njoj da se kupa, da se u njoj utopi...“ Povlači se ka naslonu kao da želi da ta rečenica odjekne. „Ali da popričamo o praktičnom delu. Možda nećeš biti toliko oduševljena kad budeš čula koliki je honorar, mada sam spreman da preuzmem na sebe putne papire i smeštaj. U tom pogledu nećeš morati prstom da mrdneš.“

Na to se u njegovom oglasu i aludiralo, i tačno to sam se i nadala da ću čuti.

„Moraću poprilično da budem u pokretu kad tamo stignemo, pa bi valjalo da budeš sposobna da radiš sama. Takođe bi valjalo da i dalje čitaš koliko god možeš. Trebaće ti...“ Neodređeno je mahnuo rukom. „Određena znanja kao osnova. Ali dobro je za mlade da budu izloženi istoriji. Samo moraju da vode računa.“

„Vode računa?“ , ponavljam.

Njegove plave oči uprte su u mene. „U prošlosti se ne može naći nikakvo prosvetljenje. Nikakvo izlečenje. Nikakva uteha. U njoj neće biti onog za čime tragamo.“

To je odjeknulo kao zvona kapele, tako je to izgovorio. *U njoj neće biti onog za čime tragamo.*

Može li jedan istoričar istinski da veruje u to?

Njegove reči bude pomisao na Zoju, na njenu moć da dozove miris rđe i jeftinih sveća, da me prisili da se prisetim svoje prve zime u Engleskoj, u onom oveštalom stanu koji smo uzele na kratak rok. Da se prisetim kako je mama stajala kraj prozora i gledala kroz zavese, s jednim stopalom izvijenim naviše, kao da će zaigrati, zapaliti sveće na svim raspoloživim površinama, kao da želi da čitav stan izgori. Ja sam obično sedela za stolom i radila kao pomamna, okružena udžbenicima, razmišljajući: *Samo još ako uspem da stignem do kraja ovog problema, ako uspem da nađem to jedno rešenje, sve će zadobiti smisao.*

No da li Zoja samo pokušava da me podstakne na sećanje?

Ili prosejava moje stare, skrivene uspomene zato što *traži* nešto?

„Reč je o ženi koja je pomenuta one večeri“, kaže Aleksej prekrštajući ruke preko svog sakoa od tvida.

To se odnosi na ženu za koju se nada da će je naći. Trljam se po slepoočnicama. Zoja nije ovde u ovom trenutku, a ja i ne želim da razmišljam previše revnosno o njoj, jer u suprotnom bi mogla da se pojavi.

„Zvali su je Kukolka“, kaže on.

Lutkica.

Otpijam gutljaj svog čaja. Ohladio se.

Kukolka. To je neželjen podsetnik na mamine porcelanske zatočenice u Londonu. Bila bih srećna kad ih moje oči nikad više ne bi videle, ali ne samo zato što su sablasne. Nego zato što su mami njene lutke bile draže od ljudskog društva. Uvek su joj bile draže. Od svega što smo mogle poneti sa sobom iz Rusije – a nismo bile u prilici da ponesemo mnogo – ona je odabrala njih.

Ostala sam u kafetu i pošto je Aleksej otišao, da popijem čaj do kraja i posmatram reku gostiju. Kroz staklo vidim kako kiša šara tačkicama trotoar, polako hvata zamah, a tenda lepeće

na vetru i izgleda kao da su je zaposeli duhovi. Ljudi upadaju u kafe držeći raskvašene novine, otresaju se od vode kao psi.

U Oksfordu stalno pada kiša. Kao da se nikada ništa i ne suši, ni unutra ni napolju. Ali ne biva često ovakva provala oblaka, toliko jaka da isprazni ulice. Da sam makar ponela sa sobom nešto da radim, ili nešto da se *zabavim*...

Mamin notes s pričama.

Iščeprkala sam ga iz torbe. Hrbat se izvija uz zvuk blizak škripanju. Što je nebo napolju tamnije, to je unutra prividno svetlije. Ali raščitavanje zavijutaka pisanih slova nije zbog toga ništa manje mrcvarenje. Ništa ne postaje jasnije.

Napomena čitaocu...

NAPOMENA ČITAOCU

Ove priče ne treba čitati po redu.

Kad budete pročitali sve ostale, kojim god redom želite, možete se vratiti na prvu. Ovo je, uostalom, knjiga priča za one koji znaju da se početak može razumeti tek na samom kraju.

Sada morate zažmuriti da biste videli ono što ću vam upravo pokazati.

Ako mislite da ste dovoljno čvrsto zažmurili, da počnemo: U jednom dalekom carstvu, u jednoj davnoj zemlji...

DRUGO POGLAVLJE

Antonina

Petrograd (Sankt Peterburg), jesen 1915.

ČAJ SE SLUŽI U PLAVOM SALONU U ČETIRI PO PODNE, SVAKOG dana. Najčešće se služe i smetanik, napoleon torta, lisnata peciva, poređani na poslužavnicima, ili hleb s maslacem, sveže isečen na kriške, još vreo. A ipak Tonja nikad nije gladna. Ubeđuje sebe da je to zato što je ručak bio previše nedavno, bio je previše obilan. Ili možda zbog ogavnih srebrnoplavih tapeta u toj sobi, po kojima je soba i dobila ime i koje svemu daju bolestan izgled. Ili zato što ni sam Dmitrij ne takne gotovo nikad taj servis za čaj i izneseno poslužjenje. Danas u po glasa broji banknote za sekreterom: *Dvadeset, četrdeset, šezdeset. Jedna, dve, tri.* Sve u ovoj kući ima broj.

Sve ima cenu.

Karavanski čaj* je crn i dimast. Tonja ga pije što može tiše.

Dmitrij spušta svoj novčanik u stranu. Okreće se da iščeprka cigaru iz mirisne kutije od kedrovine u kojoj ih drži. Neko bi se s razlogom zapitao zašto se uopšte bakću čajem, ako se izuzme to što se bez njega možda čitavog dana ne bi ni videli.

* Mešavina tri vrste kineskog čaja, karakteristična za Rusiju; naziv je dobio po aromi dima koju poseduje. (Prim. prev.)

„Noćne more su ti sve gore“, kaže on.

Njoj se čini da joj je jezik odebljao, da se uvrnuo i zapinje o zube. „Nisu gore nego inače.“

Dmitrij snažno vuče dim. „Čuo sam te juče kako si se bacakala, čak se do moje sobe čulo.“

„Sanjam rodni dom“, usiljeno odgovara ona. „Otradu. Možda je to znak da bi trebalo da odem tamo.“

„Ne dolazi u obzir da putuješ sama.“

„Ali mogla bih s tobom, kad budeš sledeći put išao na jug...“

„Ne planiram ništa slično u doglednoj budućnosti. Ovde nam je u toku nezgodna situacija s radničkim sindikatom.“ Uzdah, umekšan još jednim povlačenjem dima. „Imam među zaposlenima nekoliko bundžija.“

Tonja se obuzdava da ne odgovori. Dmitrij često odlazi iz grada, pretražuje zemlju u lovu na eksponate koje će dodati svojoj ljubljenoj zbirci retkosti, kurioziteta i drugih blaga. Ponekad se nedeljama ne vraća.

Ona mora da bude kod kuće najkasnije do čaja.

„Dosađuješ se, Tonja?“, pita on. „Je li u tome problem?“

„Nađem... nađem čime da se zabavim“, muca ona.

„Kad bi možda razvila interesovanje za filantropiju“, kaže on. „Razmišljao sam pre neki dan o tome da je odavno trebalo obići fabriku, čak i barake. A išlo bi mi naruku da vide da sam oženjen čovek.“ Dmitrij marljivo puši svoju cigaru, naizgled zadovoljan tom mišlju. Na pozadini od vodnjikavih nijansi tapete profil mu izgleda oštro, kneževski. Možda i zavodljivo. Tonja u ovoj kući živi dovoljno dugo da čuje kikotanje mladih služavki, njihovo obeznanjivanje od oduševljenja: koliko je drugačiji njihov gospodin od ostalih njegovog ranga! S kakvim se poštovanjem, s kakvom blagonaklonošću prema podređenima on odnosi! Nije bezosećajni despot, nije podmukli tiranin, nije okrutnik! U pravu su. Nije on ništa od toga.

Bar kad je na donjem spratu.

* * *

Upravo dok je Tonja usred čitanja Puškinovog *Evgenija Onjegin*, Dmitrij oglašava da je vreme da se provozaju. Da li je juče slučajno odglumila zainteresovanost za tu ideju o obilasku fabrike? Nije sigurna čak ni šta se u njegovoj fabrici *pravi*. Magnetni induktori, čula je u prolazu ljude kako govore. Proizvodi koji imaju neke veze s trenutnim ratom protiv Nemačkog carstva. U automobilu Tonja sklapa oči i pokušava da oživi zanosni, romantični Puškinov svet, ali kroz njega se probija glas njenog muža.

„Pustila si kosu“, primećuje on, kao da nikad nije naložio Oljenki da je upravo tako češlja. „Grozim se onih frizura za udate žene. Jeste da uskoro puniš sedamnaest godina, ali još si devojčica.“ Dmitrij se nagine ka njoj i dodiruje joj uvo, vuče jednu viseću bisernu mindušu. „Drago mi je što ti se ovako dopada. Tako si izgledala onog dana kad smo se upoznali.“

„Da li udate žene treba da izgledaju kao ja?“, pita ona trudeći se da ne zazvuči zlovoljno.

„Nijedna ne izgleda kao ti“, odgovara on.

Njegov ton nagoveštava da će joj večeras doći u postelju. Biće to prvi put otkako se vratio s poslednjeg putovanja. Na osnovu onog što je šofer šapatom ispričao kuvarici, Tonja zna da Dmitrij redovno odlazi u pristanište kad je ovde u prestonici. Da voli kad su devojke dobro ukroćene, kao konj.

Nije sva njihova posluga toliko zaslepljena kao služavke.

Tonja se okreće ka prozoru. Fabrika je u Viborškom kraju, sa druge strane Neve, ali vozač, reklo bi se, ide zaobilaznim, dužim putem. Žmirka, ne pristaje da se divi panorami grada. Gotovo je godinu i po dana otkako se udala za Dmitrija, više od godine otkako ju je doveo u Petrograd. No i dalje u prestonici jedino voli onaj usamljeni toranj Admiraliteta, svetlost koja se o njega odbija. Nije ni Neva grozna, iako smrdi na bakalare i galebove. A ponekad uživa i da vidi rublje prostrto